

SON DÖNEM ALMANYA’SINDA YABANCI HAKLARI TARTIŞMALARI¹ FOREIGN RIGHTS DEBATES IN GERMANY IN THE LAST PERIODS

Soner Tauscher

Araş. Gör. Sakarya Üniversitesi, Diaspora Araştırmaları Merkezi, sonert@sakarya.edu.tr

Bünyamin Bezci

Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi, Diaspora Araştırmaları Merkezi, bbezci@sakarya.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Türk Diasporası
Almanya
Zorunlu Göç
Mülteciler ve Uyum

Avrupa’ya uzun zamandır İtalya ve İspanya üzerinden belli periyotlarla ve neredeyse rutin sayılabilecek bir Kuzey Afrikalı göçü yaşanmaktadır. Bu göçmenlerin hedefi genellikle Afrika kıtasıyla geçmişe dayalı kolonyal ilişkileri bulunan Fransa olmaktadır. Kuzey Afrikalı göçünün devam etmesine rağmen son on yıl içerisinde çevre ülkelerden Avrupa’ya gelen mülteci profillerinde önemli bir değişim meydana gelmektedir. Bu değişimin sebepleri arasında ikisi önem arz etmektedir. Bunlardan ilki 11 Eylül ile ABD öncülüğünde işgal edilen Afganistan ve Irak’tan Avrupa’ya başlayan önemli göç dalgasıdır. İkincisi ise Suriye’de çıkan iç savaş neticesinde -özellikle 2014 yılından itibaren- Suriyelilerin de bu göç dalgasına katılmasıdır. Birleşen bu iki göç dalgası zamanla adeta bir göçmen “seline” dönüşmüştür. Dikkate değer bir muhafazakâr Müslüman kitleye sahip bu göçmenler Avrupa’nın yıllardır alışık olduğu kontrollü işçi göçünden ve ekonomik motivasyonlu mülteci profilinden farklılık göstermektedir. Sayıları milyonları geçen bu mültecilerin hedeflerinde artık sadece AB’nin ekonomik olarak büyük ülkeleri yer almamaktadır. Hayatta kalabilecekleri tüm AB ülkelerine sığınma talep etmektedirler. Kültürel ve dini olarak Avrupalının alıştığı göçmen karakterinden farklılık gösteren bu mültecilerin varlığı ve DAES’in terör eylemlerinde Avrupa’yı hedef almaya başlamasıyla birlikte, Avrupa toplumu yabancı olana karşı panikle karışık bir korkuyla aşırı sağ ideolojiye kaymaktadır. Avrupa toplumsal tabanında bulunan yabancı önyargısından beslenen bu ideolojik kaymanın mağdurları bir yanda sığınma talep eden mülteciler, bir yandan da artık Avrupa’nın yerlisi sayılabilecek Türk Diasporasına mensup göçmenler olmaktadır. Ortak Müslüman kimliğine sahip Türkler ile mülteciler zaman zaman aynı kefeyle konarak toplumdaki birlikte dışlanmakta, zaman zaman da mültecilerin dini, kültürel ve siyasi haklarına getirilen kısıtlamalar Türk Diasporasına mensup insanları da etkilemektedir. Bu bağlamda bu çalışma Almanya’da yerleşik bulunan Türk Diasporasına mensup insanların ve mültecilerin özellikle son dönemde siyasi, dini, kültürel ve sosyal alanda yaşadıkları sorunların tespitine ve bunların olası çözümlerine odaklanmaktadır.

© 2016 PESA Tüm hakları saklıdır

ABSTRACT

ARTICLE INFO

Europe has long been experiencing a North African migration on a routine basis via Italy and Spain. The target country of these immigrants is mostly France which had got colonial relations with Africa. Despite continued North African immigration, there has been a significant change in the refugee profile that have been coming to Europe from periphery countries over the past decade.

¹ Bu makale STT MENA’da sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

One of the reasons of this change is the migrants coming from Afghanistan and Iraq since 9/11 and Syria since 2014 due to civil wars. These immigrants, who have a considerable conservative Muslim mass, have different profile from the controlled migrant workers and the economically motivated refugee that Europe has been accustomed to for many years. The targets of these refugees, whose numbers exceed millions, are not only the economically large countries of the EU. They can claim asylum in all the EU countries where they can survive. The existence of these refugees which are culturally and religiously differing from the North African immigrants and DAEŞ's terrorist acts all over lead European society to extreme right ideology with panic mixed fear against the stranger. The victims of this ideological tributary fed by the foreign prejudice on the European social base are refugees seeking asylum, and immigrants belonging to the Turkish Diaspora, which can now be regarded as the native of Europe. The Turkish Diaspora and refugees coming from Afghanistan, Iraq and Syria, because of their common Muslim identity are sometimes excluded from the society which puts them in the same category, as a result, from time to time, restrictions on the religious, cultural and political rights of refugees also affect the Turkish Diaspora. In this context, this study focuses on the identification of the problems that the Turkish Diaspora and refugees residents in Germany have experienced in recent political, religious, cultural and social situations and their possible solutions.

Keywords:

Turkis Diaspora

Germany

Forced Migration

Refugees and Integration

© 2016 PESA All rights reserved

GİRİŞ

Bu yıl Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen işçi göçünün 55. yıl dönümüdür. 1961 yılında iki ülke arasında imzalanan Misafir İşgücü Alım Anlaşması (*Anwerbeabkommen*) ile Türkiye'den resmi olarak ilk işçiler Almanya'ya gelmeye başladı. Bu anlaşma ile Türk Hükümeti, 1960'lı yıllarda ülkedeki işsizlik sorununun azaltılmasını, ülkeye döviz akışının sağlanması ve kalifiye işgücünün kazandırılmasını amaçlamaktaydı. Alman Devleti ise içinde bulunduğu ekonomik kalkınmaya katkı sunacak kol gücüne dayalı eleman açığını kapamak adına İtalya (1955), İspanya ve Yunanistan (1960) gibi devletlerle benzer anlaşmalar yapmıştı. O dönemde süreli olarak ülkeye kabul edilen insanlar Alman Devleti ve toplumu tarafından “*Konuk İşçi*” olarak görülüyordu. Aslında o dönem işçileri de kendilerini konuk işçi olarak görmekte, hedefledikleri tasarrufları yaparak Türkiye'ye dönmeyi planlamaktaydılar. Bu sebeple göçün ilk yıllarında sosyal güvence, aile birleşimi, seyahat özgürlüğü gibi haklar düşünülmemiştir (Gencer 2014:11). 1961 yılında imzalanan ve on iki maddeden oluşan anlaşma metni işçi göçünün organizasyonuna dair bir metindir ve her sene yenilenmek kaydı ile kabul edilmiştir². Doğrudan işe yönelik olan bu uygulama, ortaya sağlık sorunları, iş kazaları, doğum ve ölüm, emeklilik gibi sosyal güvenlik sorunları çıkınca 1964 yılında iki ülke arasında imzalanan Sosyal Güvenlik anlaşmasıyla bu sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Ancak konuk işçi olarak kabul edilen Türk göçmenlerin salt kol gücü olarak görülmeleri uzun süre devam edecektir. Bunun bir örneğini 60lar ile 70ler arasında mevcut olan aile birleşimi uygulamaları göstermektedir. Buna göre genel olarak konuk işçiler bekâr erkek ve kadınlardan seçilirken, aile birleşiminde bulunacak çiftlere de çalışma zorunluluğu getiriliyordu. Böylece 1967 yılında Almanya'da yaşayan Türklerin %80'i çalışma hayatındayken bu oran 1974'de %60, 1983'te ise uygulamaların serbestleşmesiyle ve göçmen profillerinin zaman içinde değişmesiyle %35'lere kadar düşmüştür (Gencer 2014:23). Türk göçmenlerin o dönem uğradıkları hak ihlalleri sadece kısıtlı sosyal güvencelerinin olması ya da sadece kol gücü olarak görülmeleriyle sınırlı da değildi. 1978 yılında çıkarılan tartışmalı “Yabancılar Yasasıyla” on yıldır Almanya'da ikamet edenlere Alman vatandaşlığı hakkı tanınmakla beraber vatandaşlığa geçeceklerden Almancayı bilmek ve sağlıklı olmak koşulu aranmaktadır³. İş göçü anlaşması kapsamında başvuruda bulunan Türk vatandaşlarında aranan

² Uluslararası İşgücü Anlaşmaları, <https://www.csgb.gov.tr/media/2075/isgucuanlasmalari.pdf>, Erişim Tarihi 28.11.2016.

³ Umstrittenes Ausländerrecht, <http://www.zeit.de/1978/20/umstrittenes-auslaenderrecht>, Erişim Tarihi 29.11.2016.

sağlıklı olma durumu üzerinden 20 yıla yakın bir zaman geçmesine rağmen sağlıklı olma talebi devam etmiştir. Alman Devleti'nin uygulamış olduğu bu hijyen politikası aynı zamanda yabancılara bakış açısını da göstermektedir. Yabancılar sağlıklı oldukları ve Alman ekonomisinin kalkınmasına katkı sağlayabildikleri ölçüde Almanya'da kalma ve yaşama hakkına sahiptirler. Bugün hastalıklı mültecilerin geri gönderilmesinin düşünülmesi de benzer reflekslerden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında 70'li yıllarda konuk işçilerin bir eyalet içinde şehir değiştirmeleri yerel yönetimlerin iznine tabiydi. Artık bu durum Türk göçmenler için geçerli olamamakla beraber Almanya'ya sığınma talep eden birçok mülteci için bir gerçekliktir. 1973-1974 yıllarında Almanya'nın resmi olarak işçi göçünü durdurmasına rağmen günümüzde dahi Türkiye'den Almanya'ya göç yaşanmaktadır. 1970'lerde Türkiye ekonomisinin ve siyasal hayatının problemliliği Türk göçmenleri Almanya'da kalmaya ve Türkiye'deki ailelerini yanlarına almaya sevk etmiştir. 80'li yıllarda yaşanan askeri darbe rejimi ile birlikte Almanya'daki Türk göçmenlere siyasi ilticalar da eklenmiştir. Aradan geçen 30 yıllık süreçte Türkler Almanya'da bir diaspora haline gelmişler, dernekler, ibadethaneler ve işyerleri açmışlardır. İlk kuşak göçmenlerin zihinlerinde hala memlekete dönme düşüncesi olsa da bu düşünce emeklilik zamanına ertelenmiştir. 90'lı yıllarda ithal damat ve gelinlerin Türk Diasporasına katılmasıyla beraber Türkiye'den Almanya'ya göç hala devam etmektedir(Gencer 2014:11-26).

Yabancılar hukukunda göçmenlerin haklarına dair kısmi olarak yapılan düzenlemeler olmakla beraber 2000'lerin ortasına kadar Alman Devleti'nin ve toplumunun Türk göçmenlerine bakışı konuk işçi statüsünü aşamadı. 2006 yılının Temmuz ayında Almanya Başbakanı Angela Merkel öncülüğünde göçmenlerin sorunlarının belirlenmesi ve çözümüne dair birinci Uyum Zirvesi gerçekleştirildi⁴. Göçmen eğitiminin ön plana çıktığı bu zirve bir anlamda Almanya'nın göç ülkesi olduğunun kabulüydü. Aynı yılın Eylül ayında dönemin Almanya İçişleri Bakanı Wolfgang Schäuble ev sahipliğinde, Almanya'da yaşayan Müslümanların daha iyi uyum sağlamaları ve Alman Devletiyle diyalogun güçlendirilmesi adına Almanya İslam Konferansı organize edilmiştir. Ancak Almanya'nın bir göçmen ülkesi olduğunun resmi ağızdan ifade edilmesi Merkel'in 2015 Haziran'ında yaptığı bir konuşmada gerçekleşecektir⁵.

2000'li yıllara gelindiğinde artık birinci ve ikinci kuşak konuk işçiler yerlerini üçüncü ve dördüncü kuşaklara bırakmaya başladılar (Demir 2010:29). Bu kişiler artık konuk işçi olarak tanımlanmaktan ziyade göçmen arka planı (*Migrationshintergrund*) olan kişiler şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak bu tanımlama da biyolojik Almanlarla göçmen kökenli Almanlar arasında bir ayrımcılığa yol açmaktadır. Her iki yeni kuşağa ait kişiler birinci ve ikinci kuşak göçmenlere nazaran kendilerini Almanya'nın yerlisi olarak görmektedirler. İlk nesillerin para biriktirip Türkiye'ye gerdü dönüş üzerine kurguladıkları ve bu yüzden eğitim, siyasal, sosyal, kültürel haklarla görece daha az ilgilendikleri göçmenlik serüvenleri son kuşak göçmen çocuklarına gelindiğinde birçok farklılıklar göstermektedir. Ortaya 1960-2000'ler arasında mevcut olan durumdan daha farklı iki dillilik, çifte vatandaşlık, İslam'ın din olarak kabul edilmesi, cami yapımı vb. birçok yeni sorun çıkmaktadır. Bunun yanında 11 Eylül olayları sonrası Batı Dünyasında başlayan İslamofobinin doğurduğu sorunlar da eklenmektedir. ABD'nin 11 Eylül saldırıları arkasından Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi bu ülkelerden Avrupa yoğun bir göç dalgasını başlatmıştır. Bu göç dalgasına Suriye'de çıkan iç savaştan kaçan mültecilerinde eklenmesiyle beraber Avrupa'daki göçmen profili görece değişmeye başlamıştır. Böylece Alman Devletinin başlatmış olduğu Türk Diasporasına ve Müslümanlara yönelik uyum politikasının yanında yeni gelen göçmenlerin uyum sorunları ortaya çıkmıştır.

1. Almanya'nın Son Yıllardaki Değişen Yabancı Profili

Her ne kadar Alman Devleti ve merkez sağ partileri 2015 yılına kadar Almanya'nın bir göçmen ülkesi olduğunu kabul etmemiş olsa da demografik göstergeler siyasal olarak yapılan bu açıklamaları gölgede bırakmaktadır.

⁴ Nationaler Integrationsplan,

https://www.bundesregierung.de/Webs/Breg/DE/Bundesregierung/BeauftragtefuerIntegration/nap/integrationsgipfel/Integrationsgipfel1/_node.html, Erişim Tarihi 29.11.2016.

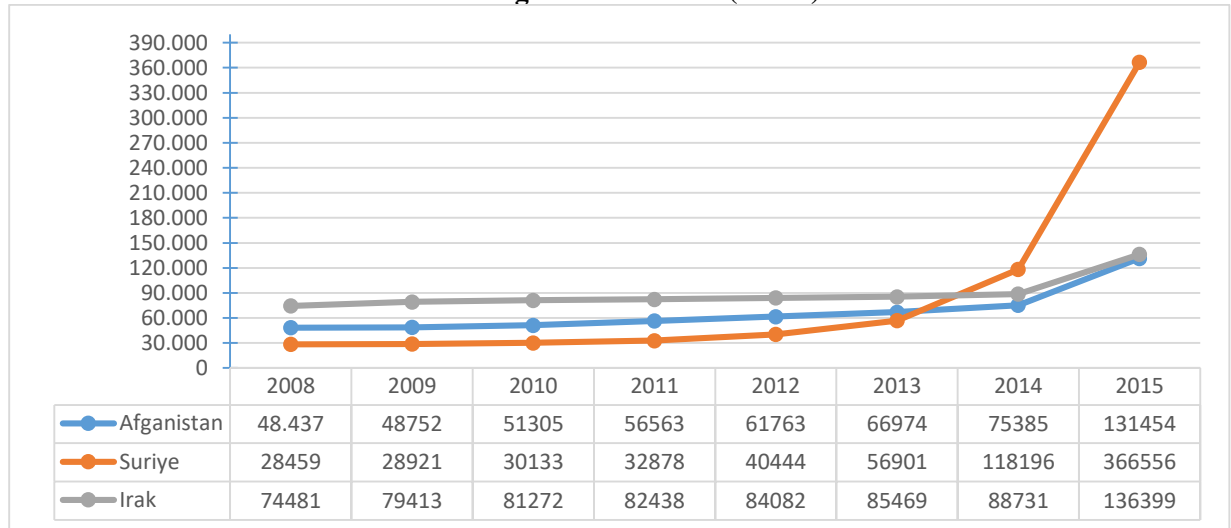
⁵ Merkel: "Deutschland ist ein Einwanderungsland", <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/europa/angela-merkel-sieht-deutschland-als-einwanderungsland-13623846.html>, Erişim Tarihi 29.11.2016.

Tablo1: 2015 Yılı Göçmenlik Durumuna Göre Almanya Nüfusu

Göçmenlik Durumu	2015		Bir Önceki Yıla Göre Değişim	
	Miktar (x1000)	Toplam Nüfusa Oranı	(x1000)	Oransal
Toplam Nüfus	81.404	100.0	508	0.6
Göçmen geçmişi olmayan Almanlar	64.286	79.0	-215	-0.3
Göçmen geçmişi olanlar	17.118	21.0	723	4.4
Göç ile gelenler	11.453	14.1	600	5.5
Bunların;				
Yabancı	6.430	7.9	564	9.6
Alman	5.023	6.2	36	0.7
Almanya'da doğmuş olanlar	5.665	7.0	123	2.2
Bunların;				
Yabancı	1.342	1.6	-2	-0.1
Alman	4.323	5.3	125	3.0

Kaynak: Mikrozensus 2015

2015 yılı verilerine göre Almanya'da yaşayan 17,1 milyon kişinin göçmen geçmişi bulunmaktadır. 82 milyon nüfusa sahip Almanya'da bu rakam her beş kişiden birinin bir şekilde göçmen geçmişe sahip olduğu anlamına gelmektedir. 17 milyonluk göçmen nüfusun içerisinde işçi göçüyle gelmiş olanlar, sığınmacılar, mülteciler ve Alman etnisitesine dâhil insanlar –bunların 5.023.000'ü göç yoluyla Almanya'ya geldiler- olarak kabul edilenler yer almaktadır. Bu insanların Alman toplumuna uyum konusunda birbirlerinden farklı sorunları olmakla beraber hepsinin ortak sorunu var olan siyasi ve toplumsal yapıyla bütünleşme problemidir. Ancak çalışmanın kısıtlılığından ötürü inceleme konusu Türk Diasporasına mensup olanlar ve son dönemde Almanya'ya gelmiş olan mültecilerle sınırlıdır.

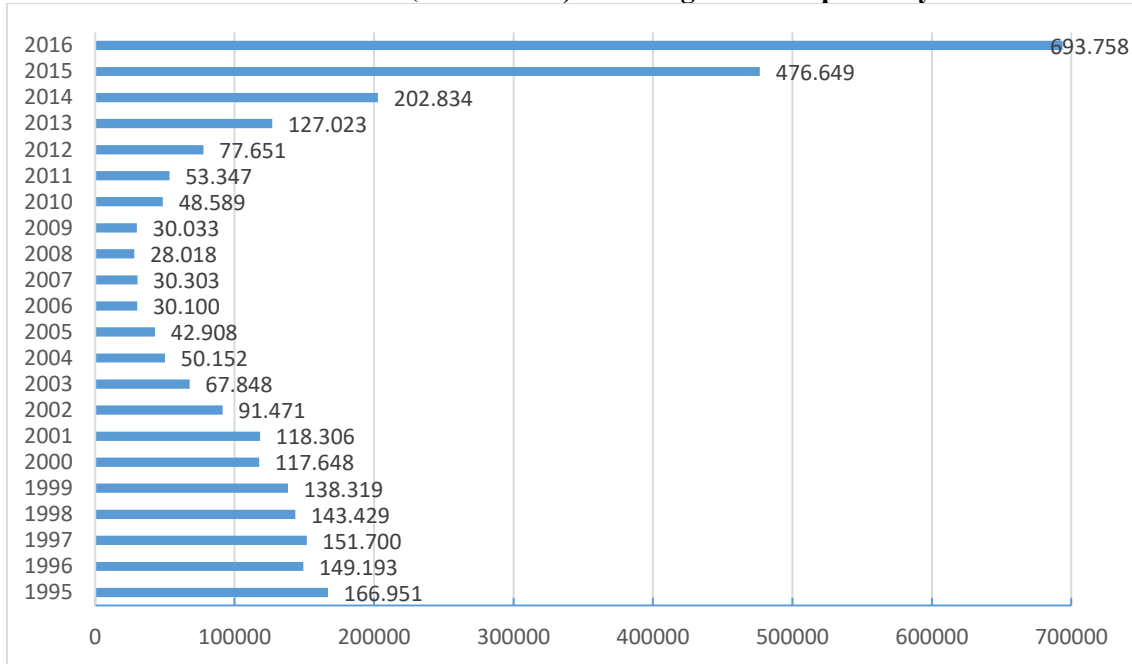
Tablo 2: Almanya'da İkamet Eden Yabancıların (Afganistan, Irak, Suriye) Vatandaşlıklarına Göre Dağılımı 2008-2015 (x1000)

Kaynak: Bevölkerung und Erwerbstätigkeit, Fachserie 1 Reihe 2,s.30-42.

Almanya'da birçok millete mensup yabancı yaşamakla beraber sayısal değişimi en çok göze çarpanlar arasında Afganistan, Suriye ve Irak kökenlileri saymak mümkündür. 2001 yılında Afganistan'ın ve 2003 yılında Irak'ın işgal edilmesiyle birlikte bu ülkelerden Avrupa'ya bir göç dalgası başlamıştı. Ancak yukarıdaki tabloya bakıldığında Almanya'daki Afgan ve Iraklı göçmen sayısının 2014 yılına kadar

oldukça durağan kaldığı gözükmemektedir. Ancak 2014 yılında DAESH'in Irak ve Suriye'de hızla yayılması, Esad güçleriyle muhalifler arasında artan şiddetli çatışmaların ortaya çıkması, NATO'nun Afganistan çekilme kararı almasıyla Avrupa'ya doğru yeni bir göç dalgası yaşandı. Özellikle Almanya'nın mülteci "yanlısı" tutum sergilemesinden de cesaret alan mülteciler Türkiye üzerinden Avrupaya geçmeye başladılar. Böylece 2013-2014 arasında Almanya'daki Suriyeli nüfusu %100, 2014-2015 arasında ise %300'den fazla artış gösterdi. Iraklı ve Afgan nüfusu da aynı dönemlerde yaklaşık %100 arttı. Bu artışlar Almanya'ya yapılan sığınma taleplerinde de gözle görülür değişikliklere yol açmaktadır.

Tablo 3: 1995-2016 (Ocak-Ekim) Arası Sığınma Talepleri Sayıları

Kaynak: Aktuelle Zahlen zu Asyl Oktober 2016, s. 4.

Almanya'ya yapılan sığınma talepleri son 20 yıldır düzenli olarak düşmüş ve 2000'ler sonrası yüzbin sınırının altına gerilemişti. Bu düşüş 2010 yılına kadar devam etmiş ve 2008 yılında 28.018 sığınma talebiyle en düşük seviyesine ulaşmıştır. Ancak yukarıda sayılan olayların ve Kuzey Afrika'dan yaşanan göçlerle birlikte sığınma talebi sayıları hızlı bir şekilde 100 bin seviyesini geçerek 2016 sonunda 700 bin sınırına dayanmıştır. Böylece Alman Devleti ve toplumunun son 20 yıldır alışık olduğu göçmen politikasında –özellikle 2013/2014 arasından sonra- hızlı bir değişim yaşanmıştır. 2016 yılının Ocak-Ekim ayları arasında gerçekleştirilen 693.758 sığınma talebinin 256.613'ü Suriyeli, 121.431'i Afgan, 91.621'i ise Iraklı mülteciler tarafından gerçekleştirilmiştir⁶ (Toplam 469.665). Son üç yıl içinde dini, kültürel ve fiziksel özellikler bakımından Almanlardan farklılık arz eden çok sayıda Müslüman mültecinin Almanya'ya gelmesi, Alman toplumunun önemli bir kesiminde paniğe yol açmıştır. Alman toplumu içerisinde kendi yaşantılarına hem kültürel/dini hem de ekonomik bakımdan tehdit olarak gördükleri mülteciler ve mensup oldukları İslam dinine karşı PEGIDA (*Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes / Batının İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar*) hareketinin 2014 yılında ortaya çıkması ve hızla yayılması bir tesadüf değildir.

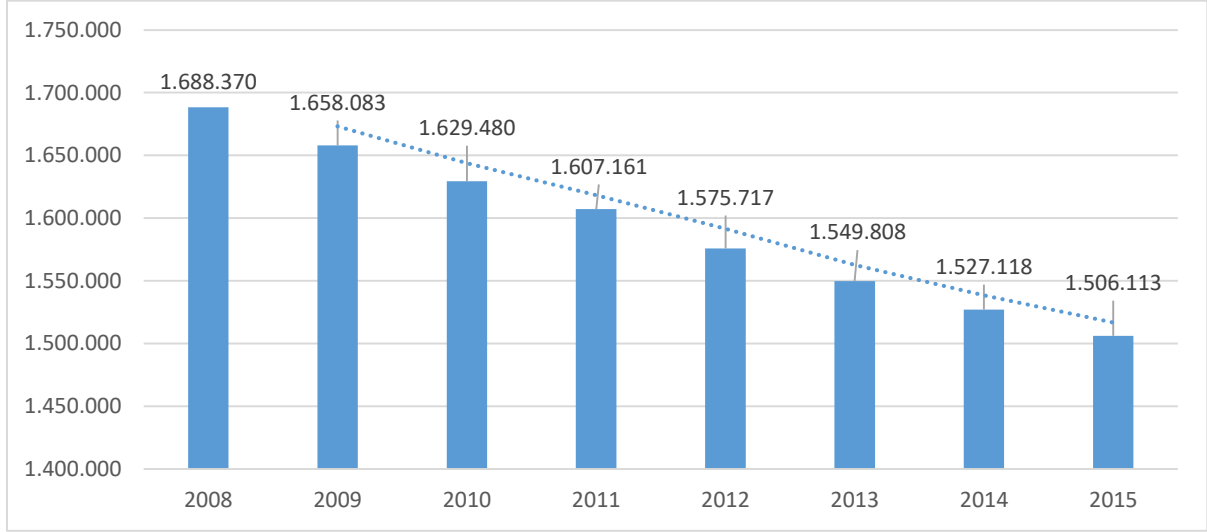
Durum Almanya'da yaşayan azınlıklar arasında en çok nüfusa sahip Türk vatandaşlarına geldiğinde ise farklılık arz etmektedir. Almanya'da yaşayan ve sadece Türk pasaportuna sahip olan bir buçuk milyon Türk vatandaşı bulunmaktadır. Bunların yanında Alman vatandaşlığına geçerek Türk vatandaşlığını

⁶Aktuelle Zahlen zu Asyl Oktober 2016, s.8,

http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Downloads/Infothek/Statistik/Asyl/aktuelle-zahlen-zu-asyl-oktober-2016.pdf?__blob=publicationFile, Erişim Tarihi 30.11.2016.

kaybetmiş olanlar, Türk ebeveynlerin Almanya’da dünyaya gelip sadece alman vatandaşlığı almış çocukları da bulunmaktadır. Türk vatandaşlığı ve Türkiye coğrafyasıyla irtibatlı olanların toplam rakamı resmi verilere göre 2.851.000⁷’dir.

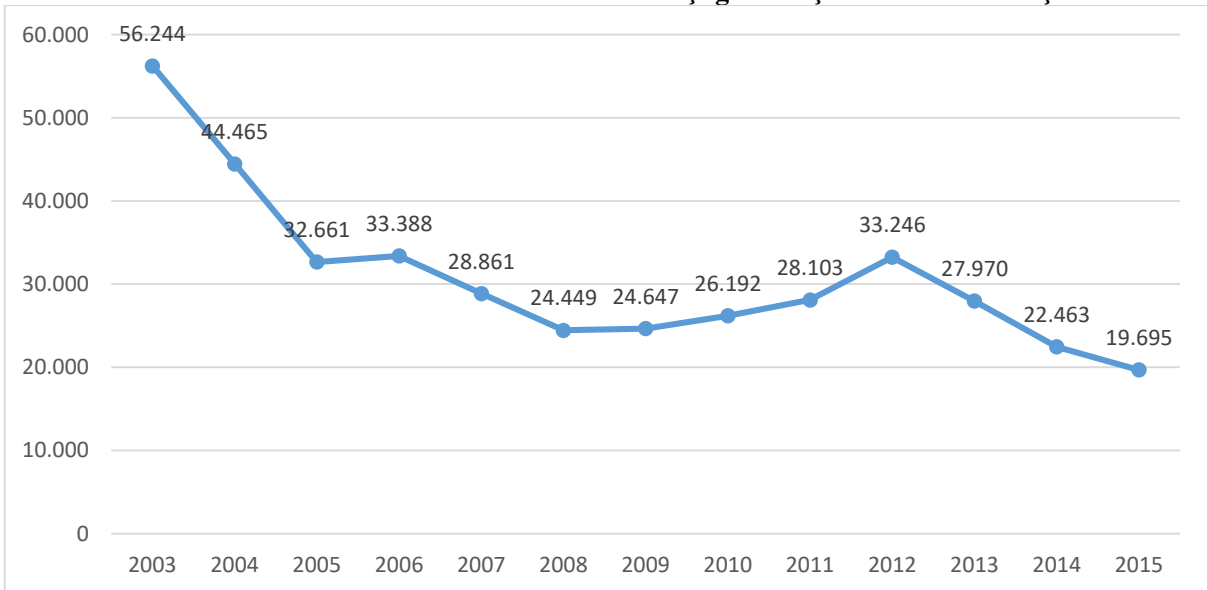
Tablo 4: Almanya’da yaşayan Türk Vatandaşlarının Sayıları

Kaynak: *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit, Fachserie 1 Reihe 2, s.30-42.*

Halen Almanya’nın en çok nüfusa sahip azınlığını Türk vatandaşları oluştursa da, görüldüğü üzere son 10 yıldır Türklerin sayıları git gide azalmaktadır. Bu azalmanın sebepleri arasında Türkiye’den Almanya’ya göç edenlerin giderek azalması ve Türkiye’deki ekonomik büyüme sonucu refahın ve iş olanaklarının çeşitlenmesiyle iyi eğitilmiş göçmenler için giderek cazip bir göç ülkesi haline gelmesi bulunmaktadır. Kısmi olarak Türk vatandaşlığından çıkarak Alman vatandaşlığına geçenler de resmi sayıları azaltıyorsa da aşağıda görülen tablodan da anlaşıldığı üzere Alman vatandaşlığını tercih eden Türk vatandaşlarının da sayıları giderek erimektedir. Ayrıca 2014 Aralık ayından bu yana Almanya doğan ve belli bir eğitim seviyesini tamamlayan Türk vatandaşları da artık çifte vatandaş olabilmektedirler.

Tablo 5: 2003-2015 Arasında Alman Vatandaşlığına Geçen Türk Vatandaşları

Kaynak: *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit, Einbürgerungen, Fachserie 1 Reihe 2.1, s. 19-42.*

⁷ Bevölkerung nach Migrationshintergrund im engeren Sinne nach erweiterter Staatsangehörigkeit in ausgewählten Staaten.

1961 bu yana sayıları Almanya'da düzenli bir şekilde artan Türklerin aradan geçen 55 yıla rağmen halen ciddi uyum sorunları bulunmaktadır. Ancak uyum sorununun çözümü her toplumda olduğu gibi Almanya'da da tek taraflı gerçekleşecek bir ideal değildir. Bunun için hem Alman devleti ve toplumunun hem de Türk toplumunun birbirlerine güvenmeleri, uyumu istemeleri ve samimi çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Ancak son dönemde yaşanan göç dalgasıyla beraber Alman toplumunda bastırılmış olan yabancı karşıtlığı (azınlık sayılabilecek Neonaziler sayılmazsa) PEGIDA Hareketiyle ve aşırı sağcı AfD (*Alternativ für Deutschland / Almanya için Alternatif*) partisinin kurulmasıyla güçlü bir şekilde gündelik hayata taşınmaktadır. 2000'lerden önce batıda etnik milliyetçilikle yoğrulan yabancı düşmanlığı özellikle 11 Eylül'den ve DAESH terör eylemlerinden sonra git gide İslamofobiye dönüşmüş ve tüm Avrupa'yı sarmaya başlamıştır. Almanya'da dış görünüşleri üzerinden ayrımcılığa ve hakarete maruz kalan Türk vatandaşları, artan İslamofobi ve Afgan, Iraklı ve Suriyeli mültecilerin kısa zamanda yoğun olarak Almanya'da görünür olmasıyla beraber dinleri üzerinden de dışlanmaya uğramaktadırlar.

2. Almanya'daki Türk Diasporası Mensuplarının ve Mültecilerin Yaşadıkları Hak İhlalleri ve Sorunları

İnsan hakları kavramı pek çok tartışmayı içinde barındırmaktadır. Bir taraftan insan onuruna ve saygınlığına yaraşır bir demokratik hukuk devletinde yaşamın garantisi olarak görülmektedir. Diğer taraftan suçluların, teröristlerin cezalardan kurtulmak için sığındıkları soyut bir kavram olarak düşünülmekte (Clapham 2010:11-17), hatta bir devletin insan haklarını çiğnediği gerekçesiyle diğer bir devlete müdahalesini meşrulaştırması bakımından eleştirilmektedir. Burada araştırmanın konusu dışında olduğu için insan haklarına dair kavramsal ve kuramsal bir tartışmaya girilmeyecektir. Bu incelemede hedeflenen Almanya'da yaşanan bazı hak ihlallerine dikkat çekmektir.

Almanya'da eşitlikçi, liberal ve hukuka bağlı bir demokrasi olduğu doğrudur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kabul edilen anayasasına bakıldığında zaman en ileri hukuk sistemlerinden biri olduğu da aşikârdır. Ancak tüm bu metinlerde yer alan adalet, hukuk, eşitlik ve demokratik haklar çoğu zaman biyolojik Almanlara ait haklardır ve onların kullanım alanlarıyla sınırlıdır. Söz konusu göçmenlerin, mültecilerin ve sığınmacıların, kısacası yabancıların insan hakları olduğu zaman demokratik hakların uygulanmasında kısıtlamalar göze çarpmaktadır. İnsan haklarının sorunsuz tüm insanlara uygulanması yazılı kuralları gerektirmekle beraber olmazsa olmaz koşulu devleti meydana getiren toplumun da insan hakları düşüncesini istisnasız kabul etmiş olmasından geçmektedir. Alman toplumunun bir kesimine içsel olduğu gözükken yabancı karşıtlığı insan haklarına dair yazılı kabullerin uygulanmasını engellemekte ya da geciktirmektedir. Bu bakımdan Almanya'da yaşanan insan hakları ihlallerinin incelenmesi anlamlıdır.

Yaşanan Hak İhlalleri

Yabancıların Alman toplumuna uyum sorunları on yıllardır devam eden ve çok taraflı ilişkilerle çözülmesi gereken bütünsel bir problemdir. Bu bütünsel sorunun bir tarafını tüm tarihsel geçmişi ve kimliğiyle Almanlar diğer tarafını ise göçmenler oluşturmaktadır.⁸ Kültürü kimlikleriyle Almanya'ya gelen yabancılar Alman toplumuna uyum sağlarken bazı sıkıntılar yaşamaktadır. Ancak aynı şekilde yerleşik düzeni ve tarihsel kimliğiyle de Alman toplumunun yabancılarla birlikte bir hayata uyum sağlama sorunları bulunmaktadır. Nasıl ki uyum sorununa yol açan karşıt kimliklerin oluşması uzun yıllar sürmüştür, birlikte yaşamayı sağlayacak ortak bir kimliğin oluşması da uzun yıllar alacaktır. Ancak bu çalışmayla karşılıklı "uyumsuzluğun" ortaya çıkardığı semptomlar olan hak ihlallerinden bazıları sergilenecektir. Bu ihlallerin kısa zaman düzeltilmesi Almanya'yı hem göçmenler için daha yaşanabilir bir ülke haline getirecek hem de göçmenlerin derinde yatan uyum sorunlarına katkı sağlayacaktır.

"Ötekinin" Giderek Daralan Yaşam Hakkı

İnsan hakları düşüncesinin temelini oluşturan kişilik hakları; yaşama ve vücut bütünlüğü hakkı, işkence yasağını kapsamakta, insan onuruna ve saygınlığına dair yapılan tüm müdahaleleri kısıtlamaktadır. Ancak Almanya'da yabancı düşmanlığının zaman zaman doruk noktasına ulaştığı dönemlerde

⁸ Bu konuda etraflı bir tartışma için bakınız, Meyda Yeğenoğlu, Avrupa'da İslam, Göçmenlik ve Konukseverlik.

yabancılara yönelik gündelik olarak yaşanan sözlü ve psikolojik şiddetin yanında fiziki şiddet de vuku bulmaktadır. 70'lerde baş gösteren küresel petrol bunalımıyla beraber Almanya'daki yabancı düşmanlığı görünür hale geldi. 80'li yıllarda ise "Türken raus" (Türkler dışarı) ya da "erschlagt die Türken" (Türkleri öldürün) türünden yazıları duvarlarda ve aşırı sağcı gösterilerde görmek sıradanlaştı. Ancak Doğu Almanya'nın Batı tarafıyla birleştiği 90'lı yıllarda yabancı düşmanlığı artık Neonazi terörizmine dönüştü. Türklerin ve mültecilerin kaldıkları yerleri kundaklayan aşırı sağcı gençler birçok insanın ölümüne yol açtılar. Bu kundaklama olayları arasında 1992'de Mölln kentinde iki kız çocuğun ve büyükannelelerinin ölümü, 1993'te Solingen'de kundaklanan evde yaşamını kaybeden beş Türk vatandaşı bulunmaktadır. Saldırıları sadece Türkler için gerçekleşmiyordu. Mülteciler ve diğer yabancılar da ırkçıların hedefindeydi. 1992'de Lampertheim'da kundaklanan bir mülteci evinde üç Sri Lankalı hayatını kaybederken, 1996 yılında Almanya'nın gördüğü en büyük kundaklama saldırısı gerçekleşti. 48 kişinin kaldığı Lübeck'teki bir mülteci yurdunu kundaklayan Neonaziler, altısı çocuk toplam 10 kişinin ölümüne sebebiyet verdiler. Ancak kundaklamayı yapanlar bulunamadı.⁹ Faillerin bulunamaması, bulunanların da az bir cezaya çarptırılmaları (özellikle failin ilk suçuyorsa) bu gibi kundaklama saldırılarının halen daha devam etmesini sağlayan en önemli faktörlerden biridir. Saldırıları 90'lı yıllarda son bulmamıştır. İrili ufaklı saldırılar 2000'ler boyunca devam etmiş, son yıllarda ise korkutucu bir boyut almıştır.

Yabancı düşmanlığı, İslamofobinin Almanya'da da yayılmasıyla birlikte İslam Düşmanlığına dönüşmüştür. Böylece saldırılar yoğun olarak camilere ve mülteci kamplarına/yurtlarına yönelmiştir. Mülteci kamplarına yapılan saldırıların sayısı 2013 yılında 69, 2014 yılında 199 iken, PEGIDA'nın kurulması, medyanın sürekli olarak mülteci "akınından" bahsetmesi, merkez sağ ve sol parti milletvekilleri dâhil olmak üzere siyasilere mültecileri sürekli topluma bir tehdit olarak göstermeleri gibi sebeplerden ötürü bu sayı 2015 yılında 1.029'a çıkmıştır¹⁰. 2016 yılı sona ermeden Aralık başında ise saldırıların sayısı 877'yi bulmuştur¹¹. Bunun yanında saldırıya uğrayanlar sadece mülteciler değildir. Mültecilere yardım eden sivil toplum kuruluşu çalışanları ve mülteci yanlısı politikacılarda saldırılara maruz kalmaktadır. 2016 Kasım'ına kadar yıl içerisinde siyasilere 317, STK çalışanlarına yönelik ise 144 saldırı gerçekleşti. Bu saldırıların 212'si sağ ve dokuzunu sol görüşlü kişiler tarafından yapıldı. 93 olayın çıkış sebebi ise belirsizliğini korumaktadır¹².

Mültecilerin yaşadıkları yere yapılan saldırıların yanında doğrudan mültecilere yönelik fiziki saldırılarda rekor seviyeye ulaşmıştır. 2016 yılının ilk dokuz ayında sığınmacı ve mültecilere yönelik 1800'den fazla saldırı yapıldı. Bunların 78'inde Neonaziler veya mülteci karşıtları kundaklamada bulundu. Polis verilerine göre de şimdiye kadar yedi cinayet işlenmiş durumdadır¹³. Mülteci karşıtlığının ulaştığı toplumsal vahameti göstermesi bakımından Bautzen kentinde gerçekleşen bir olay ilginçtir. Son dönemlerde adı sıkça mültecilere yönelik saldırılarla anılan Bautzen kentinde Mayıs 2016'da bir mülteciye yönelik şiddet olayı yaşandı. Psikolojik rahatsızlığı bulunan Iraklı bir mülteci marketten alışveriş yaptığı sırada kasiyerlerle tartışmaya başlamıştır. Bu sırada nereden geldikleri belli olmayan, kendilerine "milis kuvvetler" diyen dört kişilik bir grup tarafından yumruklanarak market dışına çıkarılmış ve orada bulunan bir ağaca bağlanmıştır. Olayı mültecilere yönelik diğer saldırılardan ayıran durum, sözde milis kuvvetler içinde Hristiyan Demokrat Parti'nin (CDU) belediye meclis üyesi Detlef Oelsner'in de bulunmasıdır¹⁴. Ayrıca yerel polis müdürü mülteciye yönelik yapılan saldırının doğru

⁹ Son 25 yılın en büyük 10 saldırısı, <http://www.dw.com/tr/son-25-y%C4%B1n%C4%B1n-en-b%C3%BCy%C3%BCk-10-sald%C4%B1r%C4%B1s%C4%B1-a-18987413>, Erişim Tarihi 05.12.2016.

¹⁰ BKA zählt fast 800 Angriffe auf Flüchtlingsunterkünften, <http://www.zeit.de/gesellschaft/2016-10/asylunterkuenfte-angriffe-800-straftaten-fluechtlingsheime>, Erişim Tarihi 04.12.2016.

¹¹ Laut BKA 877 Angriffe gegen Flüchtlingsunterkünften bis Ende November, <http://www.sueddeutsche.de/news/panorama/kriminalitaet-laut-bka-877-angriffe-gegen-fluechtlingsunterkuenfte-bis-ende-november-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-161203-99-403456>, Erişim Tarihi 04.12.2016.

¹² Mehr als 450 Angriffe auf Politiker und Flüchtlingshelfer, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/bka-statistik-mehr-als-450-angriffe-auf-politiker-und-fluechtlingshelfer-a-1121063.html>, Erişim Tarihi 05.12.2016.

¹³ Fremdenfeindliche Gewalt drastisch gestiegen, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/fluechtlings-rechte-gewalt-gegen-auslaender-nimmt-zu-a-1113669.html>, Erişim Tarihi 05.12.2016.

¹⁴ Arnisdorf: Hier rechtfertigt ein CDU-Politiker, warum er einen Flüchtling fesselte, <http://www.bento.de/politik/arnisdorf-cdu-mann-detlef-oelsner-spricht-ueber-angriff-auf-fluechtlings-603408/>, Erişim Tarihi 05.12.2016.

olduğunu savunmuştur. Olayın kamuoyuna yansımaları sonucu yerel polis memurları hakkında soruşturma başlatılmıştır.¹⁵

Görüldüğü üzere Alman toplumunun önemli bir kesiminde bulunan ve yabancılar ile Müslümanlara karşı artarak devam eden düşmanlık, siyasetler ve polislerin de içinde bulunduğu devlet kurumlarından da taraftar bulmaktadır. Daha 2014 yılında Amnesty International Almanya'da sıkça gündemde olan güvenlik güçlerinin göçmenlere *racial profiling*¹⁶ uyguladığı yönünde uyarılarda bulunmaktaydı¹⁷. 2016 Mart ayında polisin müdahil olduğu başka bir aşırı sağ eylemi yaşanmıştır. Aşırı sağ AfD partisi Almanya'nın üç eyaletinde yapılacak seçimler için seçim mitingleri düzenlemiştir. Jena şehrinde düzenlenen bir AfD mitinginde güvenliği sağlamakla yükümlü polis aracının ön camına herkesin göreceği şekilde üstünde AfD genel başkanının resmi bulunan popülist sağ Compact dergisi yerleştirilmiştir¹⁸. Polisin politik tarafsızlığından şüphe ettirecek bu olaylar yukarıdaki veriler birleştirildiğinde güvenlik güçlerinin aşırı sağcıları destekleyen görüntüsü kaygı vermektedir.

Mültecilere ve mülteci yurtlarına yapılan saldırıların yanında camilere ve cami cemaatlerine de saldırıların sayısı korkutucu şekilde artmıştır. Din ve vicdan hürriyeti ile yaşama hakkı bağlamında düşünüldüğünde Almanya'da yaşanan bu saldırılar kişilik haklarının farklı bir ihlalini gözler önüne sermektedir. İslami cemaatler ve insan hakları örgütlerinin tüm uyarılarına rağmen Alman güvenlik güçlerinin Müslümanlara ve İslam inancına karşı işlenen suçları adi suçlar kategorisinden sayması son derece düşündürücüdür. Yahudilere karşı işlenen suçlar antisemitizm olarak değerlendirilmekte, böylece ceza yaptırımlarında caydırıcılık öne çıkabilmektedir. Ancak yeni alınan bir kararla 2017 yılından itibaren Müslümanlara yönelik suçlar da ayrı bir kategoride ele alınacaktır. İslam düşmanlığı motivasyonlu suçların ayrı bir kategoride sayılmamasından ötürü bugüne kadar yaşanan saldırıların tam sayıları bulunmamakta, olan sayılar İslami Cemaatlerin, STK'larda çalışan gönüllülerin, Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı gibi kurumların topladıkları verilere dayanmaktadır.

2001 yılından bu yana camilere yönelik 416 nefret saldırısı gerçekleştirilmiştir. Bu saldırıların sayıları son yıllarda giderek artmaktadır¹⁹. 2010 yılında 24 saldırı gerçekleşirken 2015 yılında bu sayı polis verilerine göre 75'e çıkmıştır. DİTİB 2015 yılında camilere yönelik gerçekleşen saldırıların sayısını polis verilerinden 24 adet daha fazla olarak 99 şeklinde vermektedir. 2016 ilk dokuz ayında ise camilere yönelik 52 suç kaydedilmiştir. Suçların kaydedilmesinin yanında bu suçları işleyenlerin polis tarafından takibatının yapılması ve yakalanması da ayrı bir sorundur. Örneğin 2015 yılında yaşanan 75 olayın sadece 16'sında şüphelilere yönelik polis incelemesi yapılmaktadır. Geriye kalan 59 olay ise hiçbir zaman çözülemeyecektir. Haziran ve Ekim 2016 arasında yaşanan 28 cami saldırısının sadece üçünde soruşturma yapılmaktadır²⁰. Suçluların yakalanması ve caydırıcı ceza almaları bu denli verimsiz işlerken Müslüman cemaatin kolluk kuvvetlerine ve Alman Devleti'ne olan inançları sarsılmaktadır. Mültecilere ve yabancılar karşı kendini güvende hissetmeyen aşırı sağ eğilimli kişiler nasıl ki nefret grupları kurmaktadır, Alman devleti de aynı şekilde kendini güvende hissetmeyen marjinal Müslüman grupların da örgütlenmeye gidebileceklerini ve iki grup arasında şiddet olaylarının yaşanabileceğini hesap etmesi gerekmektedir. Bu tür çatışmaların başlamaması için Müslümanların kendilerini güvende hissedebilecekleri bir ortamın yaratılması ve aşırı sağ grupların yabancı düşmanlığıyla bağlantılı nefret grupları kurmaları önlenmelidir.

Toplumsal Uyumun Olmazsa Olmazı: Siyasal Katılım

Demokrasinin olmazsa olmaz unsurlarından olan siyasal katılım, bireyin toplumla ve devletle olan karşılıklı uyumu açısından vazgeçilmezdir. Ulus devletlerin kurulması ve demokrasinin batı ülkelerinde

¹⁵ Ermittlungen gegen Görlitzer Polizeipräsidenten, <http://www.migazin.de/2016/06/30/gefesselter-asylbewerber-ermittlungen-goerlitzer-polizeipraesidenten/>, Erişim Tarihi 05.12.2016.

¹⁶ Bir sivilin, kamuya açık bir mekânda kolluk kuvvetleri tarafından sadece dış görünüşünden – ten ve saç rengi, ırk, dininden- dolayı somut şüphe olmadan denetlemesi ve soruşturmasıdır.

¹⁷ Racial Profiling Positionspapier Kurzfassung,

https://www.amnesty.de/files/Racial_Profiling_Positionspapier_Kurzfassung_September_2014.pdf, Erişim Tarihi 05.12.2016.

¹⁸ Polizisten wegen rechter Zeitschrift in Einsatzwagen versetzt, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/compact-im-fahrzeug-thueringer-polizisten-versetzt-a-1081693.html>, Erişim Tarihi 05.12.2016.

¹⁹ Moscheen in Deutschland werden häufiger Ziel von Anschlägen, <http://www.sueddeutsche.de/politik/fremdenfeindlichkeit-moscheen-in-deutschland-werden-haeufiger-ziel-von-anschlaegen-1.3181276>, Erişim Tarihi 05.12.2016.

²⁰ Mehr Angriffe auf Moscheen, <http://www.taz.de/!5350476/>, Erişim Tarihi 05.12.2016.

oturmasından itibaren devletler, kendi üyeleri olarak tanımladıkları vatandaşlarına genel ve yerel seçimlerde belirleyici unsur olarak genel oy kullanma hakkını tanıdı. Artık her vatandaş bağlı olduğu devletin yönetimi, ekonomisi, dış politikasının belirlenmesi gibi konularda en azından yönlendirici bir söz hakkına sahip olmaya başladı. Demokrasinin kuruluş yıllarında devletin kendinden olana yani “bize” tanıdığı bu hak, yabancı devletlerin vatandaşlarına yani “onlara” tanınmadı. Çünkü uluslararası sistemde herkes herkesin düşmanıydı. Ancak bu durum özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hızla gelişen iletişim teknolojileri, işçi göçü hareketleri kısacası küreselleşme ve Avrupa Birliği’nin kurulmasıyla değişmeye başladı. Uluslararası sistemde bugün hala Realpolitik geçerli olmakla birlikte savaşlar –en azından batılının batılıyla olan ilişkilerinde- ekonomik ve ticari olarak verilmektedir. Önemli bir istisna son zamanlarda ciddi sarsıntılar geçiren Avrupa Birliğidir. Savaştan büyük bir yıkımla çıkmış olan Avrupa’nın, bir daha çıkması muhtemel savaşları ortak çıkar temelli ticari işbirliği çabasıyla önleme arayışı olan AB projesi, zamanla siyasi ve hukuki ayakları olan devletler üstü bir örgüte dönüşmüştür. Bu dönüşüm içerisinde AB devletlerinin bizden ve onlardan olan tanımını da değişime uğradı. AB’nin üye ülkelerdeki insanların yer değiştirmesini teşvik etmesi, 1950’lerden sonra gelen işçi göçleri ve kabul ettiği mülteciler ile hemen her AB ülkesinde hatırı sayılır bir yabancı nüfusu oluşturdu.²¹

2000lerden sonra dünyada hızlanan göç olgusu süreklilik arz etmekle beraber, göçmenlerin önemli bir kısmı yerleştikleri ülkelerde kalıcı olmaktadır. Ancak göç ettikleri ülkelerde oturma ve çalışma izni alan bu göçmenler, ikamet ettikleri devletlerin vatandaşlık rejimlerinden dolayı buldukları ülkelerin vatandaşlığına hızlıca geçememektedir. Bu ülkelerde kalıcı olan, çalışan, vergi ödeyen, sosyal hizmet primlerini düzenli olarak yatıran bu “yabancılar”, vatandaşlıkları olmadığı için yaşadıkları ülkelerde siyasi katılımdan dışlanmaktadır. AB ülkeleri, insanın içinde yaşadığı coğrafyayı ve toplumu birlikte biçimlendirme hakkının doğal bir hak olup olmadığı bir yana, siyasal katılımdan dışlanmışlığın, AB vatandaşlarının AB’ye olan uyumu olumsuz etkileyeceğini görmüştür. Avrupa toplumunun, AB projesine olan uyumunu güçlendirmek adına 1992’de imzalanan Maastricht Sözleşmesi ile tüm AB vatandaşlarına yaşadıkları ülkelerin vatandaşları olmasalar bile yerel seçimlerde ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanma hakkı getirildi. Ancak aradan geçen 24 seneye rağmen bu hak Almanya’da sadece AB üye ülkelerinin vatandaşlarına tanınan bir ayrıcalık olarak kalmıştır. 1960’lar itibaren Almanya’da yaşamaya başlayan başta Türkler olmak üzere milyonlarca yabancıların, Alman devletine karşı her vatandaşın yerine getirdiği sorumlulukları neredeyse tam olarak yerine getirmesine rağmen, hiçbir şekilde oy hakkı bulunmamaktadır. Almanya’da yaşayan yabancı nüfus göz önüne alındığında –özellikle göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları şehirlerde- toplumun önemli bir kesiminin siyasal hayattan dışlandığı görülmektedir.

Tablo 6: Almanya Eyaletleri Bazında Seçmen Sayıları

Eyalet	Seçmen Sayısı	Bunlardan AB-Vatandaşları olanlar	AB Vatandaşı olmayanlar (Seçimlerden dışlanmışlar)	Oy Verme Hakkı Olmayanların Oranı
Baden Württemberg	8.500.000	600.000	583.202	% 6,5
Bavyera	10.051.755	485.971	890.878	% 8,1
Berlin	2.517.000	200.525	286.706	% 10,2
Bremen	514.175	27.714	52.057	% 9,1
Hessen	4.388.801	276.610	408.659	% 8,5
Kuzey Ren Vestfalya	14.300.000	447.821	1.020.173	% 6,6
Rheinland Pfalz	3.200.000	100.000	148.789	% 4,3
Schleswig-Holstein	2.353.133	59.389	77.545	% 3,9

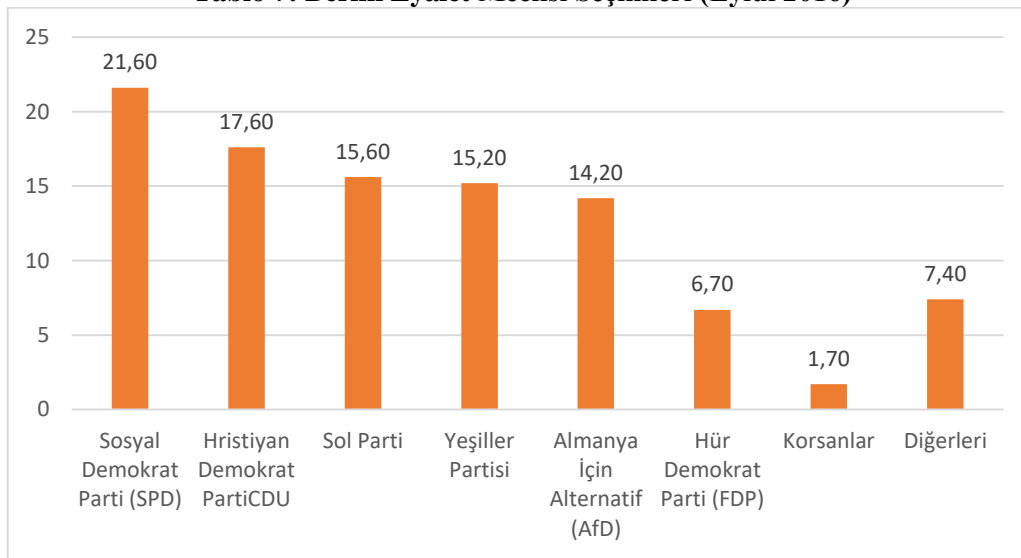
Kaynak: Mediendienst Integration

²¹ 2015 verilerine göre bazı AB ülkelerindeki yabancı oranları şöyledir: Lüksemburg %45,95, Avusturya %13,19, Belçika %11,55, İspanya % 9,59, Almanya %9,29, Büyük Britanya %83 ve AB ortalaması ise %6,91. (Eurostat verileri)

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Baviera eyaletinde yaşayan ve 18 yaş üstü olan 890.878 potansiyel yabancı seçmen yerel seçimlerde oy kullanamamaktadır. Eyaletteki seçmenlerin %8,1'ini oluşturan bu kitle tamamen siyasal hayattan dışlanmış bulunmaktadır. Bu oranlar Bremen'de %9,1'i, Berlin'de ise %10,2'leri bulmaktadır. Böylece Almanya'daki milyonlarca kişi kendi haklarında alınacak olan kararlara ortak olamamakta, toplumsal düzeni kuran mekanizmalardan soyutlanmaktadır. Bir gruba aidiyet hissinin en önemli unsuru olan tabiiyetten/kabul görmeden yoksun olan kesimlerden Alman toplumuna kusursuz entegre olması beklenmekte ve bu entegrasyon Alman siyasi önderlerin istedikleri şekilde gerçekleşmeyince halklar –özellikle Türk halkını ve Müslümanları- toptan “bütünleşme yeteneksizi halklar” (*Integrationsunfähige*) olarak nitelenmektedir (Kula 2012:16).

Entegre olabilen ve olamayan halklar tartışması üstü kapalı olarak kadim bir tartışma olan ve ırkçılık içeren uygar halklar-barbarlar tartışmasının modern dönemlere taşınmasıdır. Söylemini “Türkler dışarı” gibi bayağı ve düz bir ırkçılığa dayandırmadan eğitilmiş Almanlara hitap eden “bütünleşme yeteneksizi halklar” söylemi Avrupa gibi Almanya'da da yükselişte olan aşırı sağ desteklemektedir.

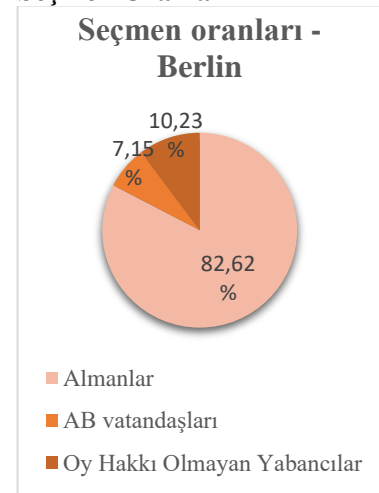
Tablo 7: Berlin Eyalet Meclisi Seçimleri (Eylül 2016)

Kaynak: Berlin Eyalet Meclisi Seçimleri (Wahl zum Abgeordnetenhaus Berlin, die Welt).

Almanya'da yeni kurulan aşırı sağ parti AfD'nin yükselişi sadece sokak eylemlerinde görülmemekte, siyaset arenasında da oyu giderek artmaktadır. 2016 yılının son seçimi olan Berlin Eyalet Meclisi Seçimi bunu açıkça ortaya koymaktadır. Tablo 7'den de görüldüğü üzere Berlin Eyalet Meclisi Seçimi'nde aşırı sağ parti AfD oyların %14,2'sini alarak beşinci parti olarak meclise girmiştir. Ancak Berlin'de yaşayan ve oy hakkı verilmeyen 286.706 kişi seçimde sandığa gidememiştir. Berlin'deki toplam seçmenin %10,23'üne denk gelen bu “yabancıların”, aşırı sağın söylemlerine ve icraatlarına karşı kendilerini mecliste savunma hakları bulunmamaktadır. Eyalette gerçekleşecek olan eğitim, kültür, ekonomi vb. politikalarından dışlanmış durumdadırlar. Kendi sorunlarını sadece kurdukları sivil toplum örgütleriyle ya da seçilebilen az sayıdaki göçmen kökenli temsilcilerle dile getirebilen göçmenlerin siyasal hayattan dışlanmışlık ortamında toplumsal hayata sorunsuz bir entegrasyonun olması güç görünmektedir.

Tablo 8: Berlin'de Yaşayan Seçmen Oranları

Yaşam Tarzını ve Kültürel Farklılığını Koruma Hakkı olarak Alman Sekülerizmi ve İnanç Özgürlüğü

İnanç özgürlüğü hakkı salt din ve vicdan hürriyetini dolayısıyla ibadet yapma ve ibadethane açma serbestiyetini kapsamamaktadır. Aynı zamanda insanların dini inançlarını ve kültürlerini gelecek nesillere aktaracak yaşam alanlarının sağlanmasını da içermektedir. Toplumsal bir grubun ibadet

özgürlüğünü veren bir devlet, eğer bu dinin diğer nesillere aktarılmasını sağlayacak dini eğitim olanaklarını sağlamıyor ya da engel koyuyorsa, kamusal görünürlüğüne kısıtlıyorsa o devletin inanç özgürlüğü anlayışında ciddi sorunlar olduğu anlamına gelmektedir. Tüm demokratik hukuk devletlerinde din ve vicdan hürriyeti güvence altına alınmıştır. Alman politik geleneği ne İngiltere gibi Protestanlık bağlamında ne de Fransa gibi Katoliklik bağlamında bir politik homojenite talep etmemiştir. Alman sekülerizmi her dinsel farklılığın barış içinde yaşayacağı bir toplumsallığı 1555 Augsburg Anlaşmasıyla zaten temellendirmişti. Kendi toplumsallığı içinde dil ve kültür milliyetçiliği üzerinden kurulan seküler homojenite din savaşlarının etkisini minimize etmiştir. Bugün ise Hristiyanlık ve İkinci Dünya Savaşından sonra Yahudilik gibi dinlere tanınan inanç özgürlüğü bağlamındaki güvenceler söz konusu Müslüman inancının kamusal alanda uygulanması ve öğretilmesi olduğunda birçok kısıtlamaya ve engellemelere maruz kalmaktadır.

Almanya’da yapılan ilk caminin tarihi Birinci Dünya Savaşı’nda esir alınan Müslüman askerler için kurulan tahtadan camiye kadar gitmektedir. Ancak ilk resmi camii 1924-1928 yılında Berlin’de yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gelen işçi göçleri ve mültecilerle birlikte Müslüman cemaati artış gösterdikçe Almanya’nın farklı kentlerinde cami ihtiyacı da artmıştır. Zaman içerisinde tüm Almanya’ya yayılan camiler inşa edildikleri şehirlerde tartışma konusu olmuştur. Tartışma konularının başında kubbe ve minare yapımı ile ezan okunup okunmaması gelmektedir. Müslüman kimliğinin sembolü olarak görülen kubbe ve minareden rahatsız olunmuş, şehrin mimarisini bozdukları gerekçesiyle hemen hemen tüm camilerin yapımına şehirlerin dışında, sanayi bölgelerine komşu arazilerde izin verilmiştir. Şehrin dışında bulunan bu camilerin şehir merkezinde yaşayan Müslümanların günlük ihtiyaçları cevap verememesi sonucunda şehirlerde birçok cami derneği kurulmuştur. Bu dernekler genellikle üyelerin aidatları aracılığıyla ayakta kalabildikleri için, ibadethane olarak ancak bodrum katları, apartman daireleri ve ya iş hanlarındaki odalar kiralanabilmektedir. Dernekler aracılığıyla elverişsiz ortamlarda gerçekleştirilebilen ibadet, aynı zamanda ibadethanelerin bölünmesine yol açmaktadır. Bu bölünmüşlük zaman zaman Müslüman cemaatlerinde bölünmesini beraberinde getirmektedir. Şehir merkezinde yüzlerce Müslümana hizmet verebilecek camilerin yapımına izin verilmemesi ya da belediyeler aracılığıyla engel çıkarılması, Alman Devleti’nin Müslümanların bu bölünmüşlüğünde teşvik edici rol oynamasını da beraberinde getirmektedir.

Cami yapım süreçlerinden, din eğitimi verilmesi, başörtülü kadınların kamu kurumlarında sorunsuz çalışmalarına kadar birçok inanç özgürlüğü sorununu çözmek adına Alman politik hayatında İslam’ın Alman Devleti nezdinde bir din olarak tanınması gerekmektedir. Bunun ilk adımını Hamburg²² (2012) ve Bremen²³ (2013) eyaletleri attı. İslami cemaatlerle bu eyaletler arasında inanç özgürlüğü, eğitim eşitliği, dini bayramların kabul edilmesi, TV ve radyo yayınına izin verilmesi gibi düzenlemeleri içeren bir İslam Sözleşmesi imzalandı. Bu anlaşmalarla Almanya tarihinde ilk defa İslami Cemaatler eyaletlerle eşit tüzel kişilik kazandı. Ancak sözleşmeler şuan için 16 eyaletin sadece ikisiyle imzalanabildi. Schleswig-Holstein, Aşağı Saksonya ve Rheinland-Pfalz eyaletleri de Hamburg ve Bremen’i örnek alarak aynı tür sözleşmeler imzalamak istediklerini açıkladı. Ancak son iki yılda yaşanan mülteci sorunu ve PEGIDA ve AfD’nin söylemleri bu eyaletlerin geri adım atmasını sağlamıştır. İmzalanacak bir İslam sözleşmesinin AfD’nin oyunu arttıracığı endişesiyle görüşmeler askıya alınmıştır²⁴.

Siyasi endişeler ile aşırı sağcı grupların özgürlük, insan hakları ve demokrasi karşıtı baskı ve tehditlerine boyun eğilmesi Alman siyasal hayatının giderek popülizme teslim olduğunu göstermektedir. Dahası aşırı sağ zannedildiği gibi dezavantajlı alt sınıfların bir tepkisel hareketi olmaktan çıkmakta ve orta sınıfın yerleşik değerlerinde normalleşmektedir. Küresel rüzgarların yarattığı krizlerin toplumlara yansıyan yüzü, global huzursuzluk karşısında toplumların kendi “egemen kültürüne” (*leitkultur*) kapanması olmaktadır. Bu nedenle aşırı sağ popülizme direnemeyen merkez sağ ve sol partilerin zaman

²² Islamvertrag Hamburg, <http://www.hamburg.de/contentblob/3551370/data/download-muslim-verbaende.pdf>, Erişim Tarihi 08.12.2016.

²³ Islamvertrag stärkt Integration, <http://www.senatspressestelle.bremen.de/detail.php?gsid=bremen146.c.60265.de>, Erişim Tarihi 08.12.2016.

²⁴ Niedersachsen stoppt unterschrittsreifen Islamvertrag,

https://www.welt.de/newsticker/dpa_nt/infoline_nt/brennpunkte_nt/article157635808/Niedersachsen-stoppt-unterschrittsreifen-Islamvertrag.html, Erişim Tarihi 08.12.2016.

içerisinde siyasi sistemin kontrolü kaybetme ihtimali Almanya'da yaşayan yabancıların ve Müslümanların güvenlikleri açısından endişe vericidir.

İnanç özgürlüğünün diğer bir bileşeni olan din eğitimi alanında gerçekleşen reformların yanında hala ciddi sorunlar bulunmaktadır. İslam sözleşmelerinde olduğu gibi Federal Devlet İslam din derslerinin düzenlenmesini de eyaletlere bırakmış durumdadır²⁵. Bu bir taraftan Almanya'nın federal yapısından kaynaklanmakta, diğer taraftan ise farklı eyaletlerde farklı uygulamaların yapılmasına izin verilerek çıkacak sorun ve sonuçların gözlemlenmesi istenmektedir. Böylece İslami cemaatleri ve dolayısıyla Müslümanları en iyi şekilde yönetme yolunun bulunması hedeflenmektedir. Eyaletlerin göstermiş oldukları tedbirli yaklaşım Almanya genelinde ortak bir düzenlemeye izin vermemektedir. Böylece bazı eyaletlerde İslam dersleri sadece İslami kültür dersi olarak kalmakta bazıları ise gerçek bir İslam din dersine dönüşebilmektedir. On öğrencinin bir araya gelerek İslam din dersi almayı talep etmeleri halinde okullarda dersin açılması zorunludur. Ancak sorun sadece din derslerinin açılıp açılmaması ile bitmemektedir. Din derslerini verecek yetişmiş personelin bulunamaması da önemli bir sorundur. Özellikle başörtüsü takan personelin okullara alınmaması, takmakta ısrar edenlerin işlerine son verilmesi²⁶ gibi yapılan dini ve kültürel ayrımcılıklar İslam eğitiminin önüne çıkarılan engellerdir.

Almanya'daki İslam din derslerinin önündeki engel sadece derslerin açılması ve eğitimcilerin bulunması değildir. Aynı zamanda öğretmenlerin finansmanı da sorunlar arasındadır. Ayrıca çoğu eyalette İslam din dersleri pilot proje kapsamında başlatıldığı için her an sonlandırılma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

2015 itibarıyla Almanya'da yaşayan dört milyon Müslümandan sadece 30-35 bin kadarı okullarda İslam din dersi alabilmektedir²⁷. Bu husus bir taraftan bazı Müslümanların seküler Alman toplumsallığına uyum sağladıklarına diğer taraftan da bazılarının İslam dersi için resmi okulları ciddiye almadıklarına işaret etmektedir. Hem öğretmen açığını kapatmak hem de derslik sayısını arttırmak için Alman devletinin ve İslam cemaatlerinin girişi bulunmaktadır. Kalifiye öğretmenlerin yetişmesi amacıyla 2010 yılından itibaren Münster, Frankfurt, Tübingen, Osnabrück ve Erlangen-Nürnberg üniversitelerinde İslam Teolojisi merkezleri kuruldu. Bu bölümlerin lisans ve yüksek lisans programlarında yaklaşık 1.800 öğrenci eğitim almaktadır²⁸. Üç ila beş yıl süren üniversite eğitimi sonucunda İslam din derslerine girebilecek olan mezunlar bir nebze olsun öğretmen açığını kapatacaktır. Ancak halen daha İslam din derslerinin tanınması, finansmanı, derslere giren kadın öğretmenlerin kılık-kıyafet özgürlüğü, ders içeriklerinin belirlenmesi gibi sorunlar çözüme kavuşmuş değildir. Ayrıca Almanya'da yükselen aşırı sağ ideoloji ve onun temsilcisi AfD'nin artan oyları merkezde bulunan partilerin göçmenlerin ve Müslümanların sorunlarını çözmekteki motivasyonuna negatif etkide bulunmaktadır.

Diğer taraftan Almanya'da cami ve minare inşaatları yasak olmamasına rağmen pratik bürokratik zorluklarla birlikte yürütülmeye çalışılmaktadır. Her inşaat aşaması Müslümanlar açısından sıkıntılı geçmektedir. İslam'ın birçok eyalette resmi din olarak kabul edilmemiş olması camilerin ibadethane statüsünü elde etmesini de zorlaştırmaktadır. Son yıllarda gelen Iraklı, Afgan ve Suriyeli Müslüman mültecilerden dolayı muhtemelen yıllardan beri Türklerin yaşadığı sorunlar artarak ve toplumsal kutuplaşmalar keskinleşerek devam edecektir. 2015 sonundaki yılbaşı gecesi yaşanan taşkınların faturasının çok kolay bir şekilde mültecilere kesilmesi toplumsal marjinalleşirmeyi göstermesi açısından önemlidir.

²⁵ Kaum Religionsunterricht für Muslime, <http://www.spiegel.de/lebenundlernen/schule/islamunterricht-in-den-bundeslaendern-ein-ueberblick-a-1015021.html>, Erişim Tarihi 08.12.2016.

²⁶ Alman Anayasa Mahkemesi 2003 yılında eyaletler spesifik bir düzenleme yapmadıkları sürece okullarda başörtüsü takmanın çalışmaya bir engel teşkil etmediği yönünde karar almıştır. Bunun üzerine sekiz eyalet okullarda çalışan personelin başörtüsü takmasını yasaklayan yasalar yaptı.(Das darf nicht sein, <http://www.zeit.de/2014/14/islamischer-religionsunterricht-kopftuch>, Erişim Tarihi 08.12.2016.)

²⁷ Kaum Religionsunterricht für Muslime, <http://www.spiegel.de/lebenundlernen/schule/islamunterricht-in-den-bundeslaendern-ein-ueberblick-a-1015021.html>, Erişim Tarihi 08.12.2016.

²⁸ Mission erfüllt?, <http://www.zeit.de/2016/07/islamische-theologie-universitaet-fach-studium-bilanz>, Erişim Tarihi 08.12.2016.

SONUÇ

Son 60 yıldır Almanya gerek konuk işçi gerekse mülteci adı altında göçmen kabul etmektedir. Aradan geçen 55 yılda ortaya çıkan birçok sorun çözüme kavuşmakla beraber, göçmen ve Müslüman nüfusun artması ve Almanya’da kalıcı hale gelmesi ile de yeni birçok sorun da ortaya çıkmıştır. Sorunların kaynağında genellikle ekonomik endişeler yer alsa da, derinlerde yatan yabancıya özellikle Müslüman olana karşı duyulan korku ve karşıtlık yadsınamaz derecede etkilidir. Yıllar içerisinde artan cami ve mülteci kampları saldırıları, zaman zaman cinayete varan fiziki şiddet uygulamaları bu duruma işaret etmektedir.

55 yılın sonunda artık yerli hale gelmiş olan Türk Vatandaşlarının ve savaştan, kıtlıktan kaçan mültecilerin uğradıkları ayrımcılıklar her zaman şiddet içermemektedir. Göçmenler, fiziki şiddetin yanında dini inancı, etnik kökeni ve dış görünüşünden dolayı iş piyasasında hak ettiği saygıyı görememe, eğitim olanaklarından ve kültürel yapılardan dışlanma gibi daha sofistike ayrımcılıklara maruz kalmaktadır. Bu dışlanmışlık hali göçmenlerin uyumu konusunda önlerinde duran en önemli sorundur. Toplumsal hayatın ekonomik, kültürel, siyasal ve eğitim alanlarından dışlanmış grupların toplumsal olana uyum sağlayamadığından ve bu grupların kategorik olarak “bütünleşme yeteneksizi” şeklinde değerlendirilmesi içine düşülen büyük yanlışlardandır. Unutulmamalıdır ki toplumsal uyumun teşekkülü ancak o toplumsalı oluşturan grupların karşılıklı uyumlarıyla gerçekleştirilebilir. Göçmenlerin Alman toplumuna uyumu kadar, göçmenlerin de Alman toplumu tarafından etnik, dini ve kültürel kimlikleri kabul edilerek tanınması gerekmektedir. Bunun için öncelikli olarak atılması gereken önemli adımlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları;

- Onlarca yıldır Almanya’da bulunan, Almanya’nın yeniden inşasına en az Almanlar kadar katkı sağlamış olan “yabancı” işçilerin ve onların çocuklarının artık Alman toplumunun asli bileşenlerinden birisi olduğunun kabul edilmesi,
- Almanya’da, dört milyondan fazla Müslüman barından bir ülke olarak İslam inancının resmi bir din olarak tanınması,
- Bir kişinin etnik kimliğinden, dış görünüşünden ve inancından dolayı uğradığı saldırılarda soruşturmaların nefret suçu bağlamında incelenmesi, özellikle güvenlik güçlerinin gereken özeni gösterip göstermediğine dair inceleme yapılması,
- PEGİDA ve AfD gibi aşırı sağ örgütlerin, aşırı sağ görüşlü kişilerin, yazılı ve görsel basının toplantılarda ve kamuoyunda kullandıkları göçmenleri, yabancıları ve Müslümanları rencide edici, dışlayıcı, hakarete varan sloganların, yazılı ve sözlü bildirimlerin, açıklamaların ve pankartların ifade ve düşünce özgürlüğü yeniden gözden geçirilerek değerlendirilmesi,
- Çifte vatandaşlık uygulamasının istisnasız herkese genişletilmesi ve en az beş yıldır Almanya’da ikamet eden herkese yerel seçimlerde oy kullanma hakkının verilmesi,
- Müslümanların, şehir merkezlerinde dini inancının gerektirdiği ibadetleri sağlıklı ve düzenli yerine getirebilmesi için cami yapımlarına zorluk getirilmemesi,
- Türkçe ve İslam din derslerinin önündeki engellerin kaldırılarak Müslümanların yoğun yaşadıkları bölgelerdeki okullarda müfredat dersi haline gelmesidir.
-

Bunların yanında ekonomik hayatta, meslek edindirme eğitimlerinde, temel ve yüksek eğitimde birçok sorun bulunmaktadır. Karşılıklı iyi niyet çerçevesinde yapılacak yeni düzenlemeler göçmenlerin uyumuna katkı sağlayacağı gibi toplumsal huzurun ve barışın devamını sağlamada da önemli rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

Clapham, Andrew (2010), İnsan Hakları, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Demir, Zekiye (2010), Almanya’da Yaşayan Türk Kadınları –Durumları, Sorunları, Din ve Diyanet Algıları-, DİB Yayınları, Ankara.

Gencer, Mustafa (2014), Almanya’da Türkler ve İslam –Kanaat Önderlerinin Kimlik, Uyum ve Gelecek Tasavvurları-, Emin Yayınları, Bursa.

Kula, Onur Bilge (2012), *Almanya'da Türk Kültürü, Çok-kültürlülük ve Kültürlerarası Eğitim*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Yeğenoğlu, Meyda (2016), *Avrupa'da İslam, Göçmenlik ve Konukseverlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları

Aktuelle Zahlen zu Asyl Oktober 2016, http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Downloads/Infothek/Statistik/Asyl/aktuelle-zahlen-zu-asyl-oktober-2016.pdf?__blob=publicationFile, Erişim Tarihi 30.11.2016.

Arnsdorf: Hier rechtfertigt ein CDU-Politiker, warum er einen Flüchtling fesselte, <http://www.bento.de/politik/arnsdorf-cdu-mann-detlef-oelsner-spricht-ueber-angriff-auf-fluechtling-603408/>, Erişim Tarihi 05.12.2016.

Bevölkerung nach Migrationshintergrund im engeren Sinne nach erweiterter Staatsangehörigkeit in ausgewählten Staaten, <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesellschaftStaat/Bevoelkerung/MigrationIntegration/Migrationshintergrund/Tabellen/MigrationshintergrundStaatsangehoerigkeitStaaten.html>, Erişim tarihi 02.12.2016.

Bevölkerung und Erwerbstätigkeit, Einbürgerungen, Fachserie 1 Reihe 2.1, https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/Einbuengerungen2010210157004.pdf?__blob=publicationFile, Erişim tarihi 02.12.2016.

Bevölkerung und Erwerbstätigkeit, Fachserie 1 Reihe 2, https://www.destatis.de/GPStatistik/servlets/MCRFileNodeServlet/DEHeft_derivate_00023450/2010200157004_korr03082016.pdf, Erişim Tarihi 30.11.2016.

BKA zählt fast 800 Angriffe auf Flüchtlingsunterkünfte, <http://www.zeit.de/gesellschaft/2016-10/asylunterkuenfte-angriffe-800-straftaten-fluechtlingsheime>, Erişim Tarihi 04.12.2016.

Das darf nicht sein, <http://www.zeit.de/2014/14/islamischer-religionsunterricht-kopftuch>, Erişim Tarihi 08.12.2016.

Eurostat Verileri, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/73995/umfrage/auslaenderanteil-an-der-bevoelkerung-der-laender-der-eu27/>, Erişim tarihi 07.12.2016.

Islamvertrag Hamburg, <http://www.hamburg.de/contentblob/3551370/data/download-muslim-verbaende.pdf>, Erişim Tarihi 08.12.2016.

Islamvertrag stärkt Integration, <http://www.senatspressestelle.bremen.de/detail.php?gsid=bremen146.c.60265.de>, Erişim Tarihi 08.12.2016.

Kaum Religionsunterricht für Muslime, <http://www.spiegel.de/lebenundlernen/schule/islamunterricht-in-den-bundeslaendern-ein-ueberblick-a-1015021.html>, Erişim Tarihi 08.12.2016.

Laut BKA 877 Angriffe gegen Flüchtlingsunterkünfte bis Ende November, <http://www.sueddeutsche.de/news/panorama/kriminalitaet-laut-bka-877-angriffe-gegen-fluechtlingsunterkuenfte-bis-ende-november-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-161203-99-403456>, Erişim Tarihi 04.12.2016.

Mediendienst Integration, <http://mediendienst-integration.de/integration/politik.html>, Erişim Tarihi 08.12.2016.

Mehr Angriffe auf Moscheen, <http://www.taz.de/!5350476/>, Erişim Tarihi 05.12.2016.

Merkel: "Deutschland ist ein Einwanderungsland", <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/europa/angela-merkel-sieht-deutschland-als-einwanderungsland-13623846.html>, Erişim Tarihi 29.11.2016.

Mikrozensus 2015,
https://www.destatis.de/DE/PresseService/Presse/Pressemitteilungen/2016/09/PD16_327_122.html,
Erişim Tarihi 29.11.2016.

Moscheen in Deutschland werden hufiger Ziel von Anschlagen,
<http://www.sueddeutsche.de/politik/fremdenfeindlichkeit-moscheen-in-deutschland-werden-haeufiger-ziel-von-anschlaegen-1.3181276>, Erişim Tarihi 05.12.2016.

Nationaler Integrationsplan,
https://www.bundesregierung.de/Webs/Breg/DE/Bundesregierung/BeauftragtefuerIntegration/nap/integrationsgipfel/Integrationsgipfel1/_node.html, Erişim Tarihi 29.11.2016.

Polizisten wegen rechter Zeitschrift in Einsatzwagen versetzt,
<http://www.spiegel.de/politik/deutschland/compact-im-fahrzeug-thueringer-polizisten-versetzt-a-1081693.html>, Erişim Tarihi 05.12.2016.

Racial Profiling Positionspapier Kurzfassung,
https://www.amnesty.de/files/Racial_Profiling_Positionspapier_Kurzfassung_September_2014.pdf,
Erişim Tarihi 05.12.2016.

Son 25 yılın en büyük 10 saldırısı, <http://www.dw.com/tr/son-25-y%C4%B1%C4%B1n-en-b%C3%BCy%C3%BCk-10-sald%C4%B1r%C4%B1s%C4%B1/a-18987413>, Erişim Tarihi 05.12.2016.

Uluslararası İşgücü Anlaşmaları, <https://www.csgb.gov.tr/media/2075/isgucuanlasmalari.pdf>, Erişim Tarihi 28.11.2016.

Umstrittenes Auslanderrecht, <http://www.zeit.de/1978/20/umstrittenes-auslaenderrecht>, Erişim Tarihi 29.11.2016.

Wahl zum Abgeordnetenhaus Berlin, <https://www.welt.de/themen/abgeordnetenhauswahlen-berlin/>,
Erişim Tarihi 08.12.2016.